

Egy arisztokrata a nagy változások Európájában

Philip Mansel: *Le charmeur de l'Europe. Charles-Joseph de Ligne 1735-1814.*
Paris, Stock, 1992. 325 old.

A szerző, Philip Mansel, akit elsősorban az újkori francia királyi udvar szakértőjének ismernek, ebben a munkájában a 18-19. századi európai történelem egyik legeredetibb szereplőjének, Charles-Joseph de Ligne hercegnek az életét kívánja felidézni. A könyv egyszerre jelent izgalmas szellemi kalandozást és az igényes olvasó tudásszomját kielégítő történelmi olvasmányt. Szakmai szempontból sem lebecsülendő alkotásról van szó, mert a szerzőnek tekintélyes adatgyűjtő és rendszerező munkát kellett végeznie, hiszen Ligne herceg egymaga hatvanöt kötetnyi nyomtatott munkát hagyott az utókorra, tudhatjuk meg a mű részletes bibliográfiájából. Ehhez kapcsolódik az a kiterjedt levelezés, amelyet a herceg az európai arisztokrácia számos tagjával folytatott hosszú éveken keresztül. Philip Mansel figyelme kiterjedt czenkívül, olyan rendkívül terjedelmes levéltári forrásokra is, mint például Zinzendorf francia nyelvű naplója, amelyet több mint ötven éven át vezetett a szerzője, s feldolgozta a már publikált emlékiratok tömegét is. E hatalmas forrásanyag ismeretében igazán nehéz lehetett leszűkíteni a nem mindennapi egyéniség forgasztos életének hetvenkilenc évét ebbe a kétszázötven oldalas könyvbe. A jobb követhetőség érdekében a korabeli Ligne- és a Habsburg-dinasztia családfája és gazdag fényképanyag áll az olvasó rendelkezésére. A könyv függeléke tartalmaz egy csokornyit eddig kiadatlan levelet is, amelyek illusztrálják a színes egyéniség legkülönfélébb arculatát.

Az életrajzírás kicsit hasonlít a portréfestészet művészetéhez. Ahogyan az arcvonások mögött felsejlenek a személyiség legjellegzetesebb vonásai, úgy tükrözi a jó életrajz is a főhős egyéniségét. De a hiteles törté-

téneti portré elképzelhetetlen a korabeli történeti háttér, a politikai és társadalmi viszonyok meggyőző ábrázolása nélkül, amelyek révén az egyes ember sorsa kifejezi az adott kor szellemiségét is. Mansel könyvének lapjain nemcsak egy elmúlt kor szereplői elevenednek fel, hanem a szerző hitelesen ábrázolja azt a hajdanvolt európai identitást is, amelyről napjainkban oly sok hamis képzet él a köztudatban. Ugyanis Ligne herceg, amint erre a könyv címe is egyértelműen utal, vérbeli európai volt. Kozmopolita életvitele révén játszi könnyedséggel illeszkedett be az úgynevezett európai elitbe. Könnyű dolga volt, hiszen ekkor szinte valamennyien beszéltek franciául, és a későbbi sovinszta nacionalizmus – amelyet mellesleg a francia forradalom keltett életre – ekkor még szinte teljesen ismeretlen volt. Ligne herceg így egyszerre több hazát is magáénak vallhatott: elsősorban szülőföldjét: Flandriát, valamint a későbbi Belgiumot, a Német-római Birodalmat, Ausztriát, Franciaországot, Lengyelországot, Oroszországot, sőt életének alkonyán még Magyarországot is.¹ Mansel könyvéből megtudhatjuk azt is, hogy Ligne herceg európaiságának legmegfelelőbb keretét éppen az a Német-római Birodalom adta, amely több félszuverén állam federációjaként nemcsak a mai Európai Közösség egyik korábbi előképe volt, hanem a Habsburgok vezetése alatt Közép-Európa legstabilabb politikai rendszerét biztosította.

A herceg családja egyike volt a legrégebbi németalföldi nemesi dinasztiáknak.

¹ Ligne herceg kérvényben fordult 1808-ban a magyar indigenátus megszerzése érdekében. Kérvénye vázlatos életrajzával együtt a Magyar Országos Levéltárban található (Ph. Mansel által megadott jelzet: OL Mss. 84496, 84497). Kiadta Mansel Philip: *Le Prince de Ligne candidat à l'indigénat hongrois. Une autobiographie inédite* című munkájában. In: *Nouvelles Annales Prince de Ligne Tome VII*, Bruxelles (Hayez), 1992. 7-30.

A család nemesen egyszerű címere – sárga alapon rózsaszínű sáv – kifejezi annak nevét (*ligne* franciául vonal, sáv, egyenes) és azt a törtélen elkötelezettséget, amellyel a család a 15. század óta szolgált a Habsburgokat. A Birodalom iránti elkötelezettség és a család erős flamand öntudata ellenére Ligne herceg franciául tanult meg beszélni, és ezen a nyelven alkotta meg a későbbiekben élete számos irodalmi művét is. A gyermek Ligne a család ősi *Beloeil* nevezetű kastélyában nevelkedett. A kastély korabeli ábrázolását megtalálhatjuk a kötet egyik illusztrációján is, a hétéves Ligne herceg egészalakos festményén. Apja kívánságára, valamint a Ligne-család szokásainak megfelelően a gyermek-kort hamarosan felváltotta az udvari szolgálat, amely szinte élete végéig elkísérte a legkülönfélébb európai uralkodók környezetében.

Tizenötéves korában Mária-Terézia kamarásaként kezdte el udvaronci pályafutását a bécsi Hofburgban. Ligne itt valódi életemében érezte magát, és buzgón szolgált a császári uralkodócsaládot, amely ekkoriban érte el történetének talán legdicsőségesebb korszakát, és tette a császárvárost virágzó közép-európai metropolisszá. A kor arisztokratáinak szokását követve, Ligne herceget viszonylag hamar, húszéves korában megházasította apja. Egy Liechtenstein hercegisasszonyt vett feleségül, ám a vele való házassága teljesen formális, leginkább levélváltási kapcsolattá laposodott. Időközben kitört a hétéves háború, amelyből az ifjú herceg alaposan kivette a részét. Apja a *Ligne-Infanterie* czred tulajdonosa volt, amelynek a joga később reászállott. Ligne itt ismerkedett meg a magyar huszárvirtussal és annak olyan jeles képviselőjével, mint például Nádasdy Ferenc gróf, akiről később igen elismerően írt visszaemlékezéseiben. Ligne részt vett több jelentős ütközetben, megalapozva ezzel későbbi katonai hírnevét. Nem volt véletlen tehát, hogy 1787-ben éppen őt küldték katonai misszióba az orosz hadsereghez, Patyomkin herceg mellé.

Apja 1766-ban bekövetkezett halálával Ligne herceg törvényes örökösként tetemes vagyont örökölt, ami lehetővé tette, hogy hosszabb időt Párizsban töltsön, ahol első-

szorban az élvezetek hajszolásával töltötte az időt. A kor arisztokrata szokásának megfelelően vetette bele magát a párizsi bohéméletbe, és a nagyvárosi szórakozás szinte valamennyi lehetőségét kipróbálta. Hedonizmusát lukulluszi lakomákban, véget nem érő ivászatokban és megszámlálhatatlan szerelmi kalandban élte ki. Ezek krónikáját saját maga örökítette meg emlékirataiban, amelyek mellett még a legendás Casanova élményei is eltörpülnek. Természetesen a versailles-i udvarba is bejáratos lett, különösen Marie-Antoinette királynő megérkezése után, akinek egyik leghívebb hódolójává vált. Párizsi szórakozásainak csak mértéktelen kiadásainak anyagi következményei vetettek véget.

A gyakori pénzhiány miatt időlegesen visszatért németalföldi birtokára, illetve a bécsi udvarba, ahol továbbra is a rangjához illő kamarási címet viselte. Az új uralkodó, II. József puritán személyisége kevésbé nyerte el a herceg tetszését, ezért kapcsolatuk leginkább hivatalos jellegű volt. Nem bcsülte túl sokra a szerencsétlen sorsú francia király, XVI. Lajos társaságát sem. Ligne erősen rosszalta a kissé magának való király saját udvarán belüli elszigetelődését, és az udvari élet hanyatlásában látta a későbbi forradalom egyik legfőbb okát. Még kevésbé kedvelte meg II. (Nagy) Frigvest, a porosz katonakirályt, akivel 1780-ban oroszországi utazása során ismerkedett meg, és akiről emlékirataiban igen kritikus hangon szólt. II. (Nagy) Katalin cárnő keleties jellegű udvara azonban valóságos csemege volt az európai udvarok immár tapasztalt szakértőjévé fejlődött herceg számára. A cárnőt kedvesnek, sőt kifejezetten vonzónak találta, aki viszonozásul elhalmozta a keleti despota összes elképzelhető kegyével. Legemlékezetesebb oroszországi látogatása alkalmából elkísérte a cárnőt híres 1787-es krími útjára, amely a köztudatban leginkább a híres Patyomkin-falvak története² révén maradt fenn. A herceg itt is a szemtanú hitelességével tájékoztatja az olvasót a mesés Kelet világáról. Az uralkodók portréit Philip Mansel vidám

² Lásd ehhez: Angi János: A Potyomkin-falvak mítosza. História, XIX. évfolyam, 1997. 8. szám, 23-25.

anekdotákkal és pajzán históriákkal tette még érdekesebbé egy olyan szellemes egyéniség élettörténetén keresztül, mint Charles-Joseph de Ligne.

De a herceg nemcsak a koronás fők világában érezte magát otthon. Hasonlóan nagy érdeklődést mutatott a korabeli írófejedelmek társasága iránt is. A szinte kötelező látogatás Voltaire és Rousseau házában természetesen nemcsak Ligne herceg kiváltsága volt. A párizsi salonokban megismerkedett azonban számos olyan közismert íróval is, mint Diderot, Beaumarchais vagy Marmonet. Élétének alkonyán a csországi fürdőhelyen, Teplitzben (Tepllice) való tartózkodása során kötött ismeretséget korának több olyan ismert személyiségével, mint Johann Wolfgang Goethe vagy a Waldstein gróf könyvtárosaként tevékenykedő, hajdan hírhedt, velencei származású kalandor és emlékiró: Giacomo Casanova. Ez utóbbival szövődött barátságát különösen hangsúlyozta az életrajzíró, tekintettel a két személy közötti igen határozott szellemi és lelki rokonságra. Bécsi tartózkodása alatt kötött barátságot a későbbi híres orientalistával, Joseph von Hammer-Purgstallal és az író Friedrich Gentzcel.

A herceg életének legmegrázóbb élménye a francia forradalom volt. Nemcsak egy történelmi korszak végérvényes lezárását, illetve Ligne számos személyes ismerősének – köztük Marie-Antoinette királynőnek – tragikus végét jelentette ez a történelmi esemény, hanem a herceg családi életére is nagymértékben kihatott. Egyik fia, Louis de Ligne francia, a másik, Charles de Ligne pedig osztrák szolgálatban állt. Noha Charles 1792-ben emigrált, és így elhárult az a veszély, hogy a két testvér egymás ellen küzdjön, ez az év mégis egy igen nagy veszteséget is jelentett az öregedő herceg számára. Ekkor vesztette el ugyanis a számára annyira kedves Charles fiát, aki a francia forradalmi háború legkorábbi szakaszában esett el. A francia forradalmi hadsereg előrenyomulásával a Ligne-család anyagi biztonságát jelentő németalföldi birtokai is idegen kézbe kerültek. Ennek következtében a herceg családjával egy szerény bécsi házban húzta meg magát, innen ostromolta a császári ud-

vart beadványaival, amelyekben a francia forradalmi kormányzat, majd pedig az örökébe lépő Napóleon Bonaparte megbuktatását szorgalmazta. Kapcsolatba lépett a francia emigráció olyan neves bécsi képviselőivel, mint Sénac de Meilhan, Bonnay márki vagy Napóleon korzikai ellenlábasa: Charles-André Pozzo di Borgo³. Néhány magyar arisztokratával is megismerkedett, közülük a legismertebbek a múzeumalapító gróf Széchényi Ferenc és gróf Batthyányi Lajos voltak.⁴ (Igazán sajnálatos, hogy nekünk helyesírása kissé csorbát szenvedett Mansel művében...) Valószínűleg az ő tanácsukat megfogadva utazott Pestre 1809-ben, amikor Napóleon csapatai elfoglalták Bécsset. Pesti tartózkodását viszonylag részletesen leírja a szerző, annak ellenére, hogy Ligne herceg nem érezhette igazán jól magát a „szemetes és poros” városban, ahogyan ezt búcsúepigrammájában elég érzékletesen kifejtette. Élete utolsó éveiben még megérhette Napóleon hatalmának megrendülését és Ausztria megerősödését, amiben mindig is bízott. Végül 1814. december 13-án hunyt el Bécsben.

Egy ember élettörténete ritkán zár magába annyi eseményt és annyi neves ismeretséget, mint Ligne hercegé. Életrajza egyszerű biográfia és korrajz, történet és történelem. A könyv egyik kétségkívül érdekesebb és harmonikus kettősség kiemelt ábrázolása. Többéves kutató- és elemzőmunkája eredményeképpen Philip Mansel sikeresen birkózott meg ezzel a feladattal. Ugyanakkor a szerző ezzel hitet tesz azon történelemszemlélet mellett, amely szerint az egyes korok szereplői képesek meghatározni az emberiség történelmét, és nem egyszerűen a történelmi korok által determinált, erősen korlátolt szabadsággal rendelkező szereplők.

³ Életéhez lásd: McErlean, J. M. P.: *The Young Corsican Politician: Charles-André Pozzo di Borgo 1789-1793*. In: *The Consortium on Revolutionary Europe 1750-1850*. Florida State University, 1994. 19-26.

⁴ Rajtuk kívül még bizonyíthatóan levelezési kapcsolatban állt Mednyánszky Alajos báróval is. Az egyik neki küldött levele, 1811-ből az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Levelestárában található.

Az angolszász történetírásban egyébként igen nagy hagyományokkal rendelkező individualista történelemszemlélet (Th. Carlyle, Th. Macaulay stb.) egyik kései remekének is tekinthető e munka. A szerző néha észrevehetően azonosul könyve főhősének erősen szubjektív szemléletével, vagy éppen saját gondolatait véli felfedezni Ligne herceg írásaiban. Mindenesetre a mű igen gyakran tartalmaz olyan jogos vagy jogtalan – ennek eldöntése természetesen nem a történész feladata! – kritikai jellegű megjegyzéseket, íté-

leteket és aktualizálásokat, amelyek kétségkívül elgondolkodtatóak, de gyakran anakronisztikus hatásúak. Mindez az eddig felsoroltakon kívül abból az igen közvetlen, szellemes és olvasmányos stílusból is következik, amely a könyv egyik leginkább kiemelendő erénye. Bizonyíték arra, hogy egy komoly tudományos értékű munka is lehet szórakoztató olvasmány.

Tóth Ferenc